REPERE ALE DEFINIRII DISCURSULUI RELIGIOS CA „DISCURS SPECIALIZAT"

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" al Academiei Române

1. Argument

Contribuția de față ilustrează cea de a doua direcție de cercetare în contextul preocupărilor noastre consacrate textului religios, mai exact abordarea din perspectivă semiotică-pragmatică. Studiul face parte dintr-un proiect mai amplu (v. Teleoacă, *Semiotica*) în care ne propunem să discutăm din această perspectivă textul religios în ipostază didactică şi beletristică (manualul catihetic, literatura psalmică şi rugăciunea creştină[1]).

Aşa cum arătam şi în contribuții anterioare (Teleoacă 2012b), de-a lungul timpului, preocupările consacrate textului *religios* au vizat în principal *lexicul* specific acestuia, având ca rezultat, mai ales începând cu anii '80–'90 ai secolului al XX-lea, editarea unor dicționare religioase[2], respectiv a unor studii de lexicologie biblică[3] sau a unora consacrate terminologiei religioase[4]. A reduce specificitatea textului religios la aspectul terminologic înseamnă însă a privi într-un mod nu tocmai obiectiv această realitate complexă, care este literatura bisericească. Aspectul nu poate fi epuizat nici prin luarea în discuție a vocabularului nespecializat (neterminologic), în scopul determinării specificității lingvistice a textului bisericesc comparativ cu varianta literară laică (actuală), şi nici prin studiul aprofundat al gramaticii textului bisericesc, într-un demers comparativ similar[5]. În consecință, precizarea specificității textului bisericesc, prin opoziție cu textul laic, se impune a fi realizată şi din alte perspective, cum este şi perspectiva pe care o propunem în lucrarea noastră, care pleacă de la premisa caracterizării *discursului religios* drept *discurs specializat*, la nivelul căruia putem identifica o multitudine de *subtipuri discursive specifice*.

2. ‚Discurs' / ‚Discurs specializat' / ‚Discurs de specialitate' / ‚Discurs religios'

[1] În acest context, studiul de față va avea în vedere în mod prioritar valorificarea unor contexte furnizate de cele trei subtipuri discursive menționate *supra*.

[2] Vezi, de exemplu, Ioan Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă de la A-Z,* Bucureşti, 1981, sau Ioan Stoian, *Dicționar religios,* Bucuresti, 1994.

[3] Vezi, de exemplu, Eugen Munteanu, *Studii de lexicologie biblică,* Iaşi, Editura Universității „Al. Ioan Cuza", 1995.

[4] Vezi, de pildă, Teleoacă (2005).

[5] Vezi, în acest sens, studiile noastre realizate din această perspectivă Teleoacă (2008), (2009), (2011a), (2011b), (2012a), (2012b) ş.a., dar şi contribuții semnate de alți autori, Chivu (1997), Morcov (2003).

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

În studiile de specialitate, discursul este definit de regulă în opoziție cu trei concepte: ‚fraza', ‚enunțul' şi ‚limba'[1], toate aceste caracterizări opozitive pledând în sensul interpretării conceptului de 'discurs' în perspectivă *tipologică*. În acest context, două sunt direcțiile mai importante de delimitare *tipologică* a formațiunilor discursive: a) concepția *contrastivă,* potrivit căreia formațiunea discursivă este privită ca un spațiu *independent* care se află în relație cu altele şi b) concepția *interdicursivă,* care susține că o formațiune discursivă nu se constituie şi nu se menține decât prin *interdiscurs*[2]. Aceste delimitări au în vedere inclusiv apartenența la o *categorie specifică de locutori*, precum şi privilegierea unei *funcții a limbajului*. Sunt şi acestea aspecte care au făcut posibilă teoretizarea unui aşa-numit *discurs specializat,* văzut în calitate de obiect de studiu al *lingvisticii aplicate*. Noțiunea apare în studii din anii '70–'80, când se pune accent pe aria ştiințifică şi pe definirea nivelurilor limbii specifice diferitelor domenii (Borțun-Săvulescu 2005: 53). În literatura de profil[3] este numit *discurs specializat* un tip de discurs în care domină un aspect. În acelaşi timp, se distinge şi un *discurs de specialitate*, concept care se referă la un anumit domeniu studiat, acesta fiind, de fapt, o manifestare a *discursului specializat* (Vâlcu 2003: 61). În lumina unor astfel de disocieri, discursul religios va putea fi considerat atât *discurs specializat,* în virtutea predominanței ‚sacrului', definit prin opoziție cu ‚laicul', dar şi ca *discurs de specialitate*, în speță un discurs circumscris domeniului *religiei.*

3. Discursul religios ca ‚discurs specializat'

Limbajul religios prezintă o individualitate clar marcată între varietățile diastratice şi diafazice ale unei limbi, cercetările lingvistice şi antropologice recunoscând specificul său, determinat de utilizarea acestuia în *anumite situații de comunicare, diferite de cele curente*. La rândul său, *discursul religios*, definit prin opoziție cu tipurile discursive subordonate sferei ontologico-culturale laice, este un discurs întreținut de o categorie aparte de emițători şi de receptori, în condițiile valorificării *specifice* a anumitor *funcții lingvistice*. *Specificitatea discursului religios* este discutată în literatura de profil (Şoitu 1997) şi în relație cu obiectul cunoaşterii (Dumnezeu), respectiv cu scopul acestei cunoaşteri (mântuirea credincioşilor). Actul comunicativ religios poate fi definit ca *multipolar*: existența a *diferite tipuri de discurs religios* „în strînsă legătură cu interesul de cunoaştere al credincioşilor" (Obreja Răducănescu 2011: 330) reprezintă un argument în acest sens. În acest context însă, parafrazându-l pe Foucault (1969: 153), diferitele scrieri religioase – că este vorba despre manualul de învățătură creştină, de textul psalmic, de cel al rugăciunii creştine etc. – vor putea fi circumscrise *discursului religios*, toate aceste tipuri de texte aparținând aceluiaşi „mod de formare discursivă"[4] (Foucault 1969: 153).

[1] Pentru o prezentare detaliată a acestui aspect, vezi Teleoacă, *Semiotica*, capit. **2.**

[2] În literatura de specialitate, actul prin care o formațiune discursivă se plasează într-un câmp discursiv şi îşi precizează identitatea în raport cu alte formațiuni discursive este cunoscut sub numele de *poziționare* (Borțun / Săvulescu 2005: 48).

[3] Vezi, de pildă, Vâlcu (2003: 61).

[4] Ceea ce, evident, nu exclude posibilitatea de identificare, la nivelul fiecăruia dintre textele religioase menționate, a unor elemente specifice de actualizare, care individualizează un text în raport cu altul.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

3.1. *‚Modul de semnificare' vs ‚Modul de utilizare', posibile criterii de subcategorizare a discursului religios*

În conformitate cu clasificarea morrisiană (Morris 1946 [2003]: 146–148)[1], potrivit primului criteriu (modul de semnificare[2]), un discurs poate fi: *designativ*, *prescriptiv*, *apreciativ* sau *formativ*. La rândul său, *modul de utilizare*[3] impune delimitări de genul: (discurs) *informativ*, *evaluativ*, *incitativ* sau *sistemic*. Cum se poate constata, Morris nu vorbeşte propriu-zis despre un *discurs artistic / poetic,* clasificările sale vizând mai degrabă sfera non-estetică, „pragmatică" a comunicării, ceea ce nu exclude posibilitatea ca, în câmpul discursiv al unui text estetic (în speță, religios), să identificăm unele dintre aceste „dimensiuni" discursive.

În cele ce urmează, pornind de la clasificările propuse de Charles Morris, vom încerca să stabilim pe ce coordonate se plasează definirea *discursului religios* în calitate de *discurs specializat*[4].

Utilizând terminologia lui Morris, putem spune că, la nivelul „modului de semnificare", *discursul religios* este predominant *prescriptiv* şi *injonctiv*, funcționalitate întărită de statutul comunicării de tip *instituționalizat* din cadrul Bisericii, mai exact o comunicare impusă şi dirijată de un for dotat cu autoritate şi putere de decizie.

În textul liturgic, de pildă, *prescripția* se plasează sub semnul lui *trebuie,* verb exprimat explicit în text sau fiind doar subînțeles contextual (indicativul prezent la care sunt conjugate verbele din liturghier – în secvențele care indică modul de desfăşurare a slujbei liturgice – are, din punct de vedere pragmatic, valoare imperativă-prescriptivă):

> *Pregătindu-se pentru Dumnezeiasca Liturghie, preotul trebuie să fie împăcat cu toți oamenii, să aibă inima curată şi să postească din seara precedentă.* (L 2011: 27); *Când sosește vremea, preotul şi diaconul intră* [= trebuie să intre, *n.n.*] *în biserică şi, stând în mijlocul ei, se pleacă* [= trebuie să se plece, *n.n.*] *de trei ori către Sfânta Masă.* (L 2011: 32) ş.a.

Exactitatea cu care se impune a fi săvârşite gesturile ritualice[5], dar şi anumite restricții privind în special momentul şi modul de executare a acestora, sunt subliniate prin utilizarea a diverse construcții circumstanțiale:

> *Apoi, **în acelaşi chip**, zicând troparul sau condacul potrivit, ei se închină icoanei hramului bisericii*. (L 2011: 46); *... **în timp ce** diaconul sărută **numai** marginea dinspre sud-vest a Sfintei Mese* (L 2011: 46) ş.a.

---

[1] Cât priveşte unele limite ale definițiilor şi clasificărilor propuse de Morris (1946) (limite care vizează, de pildă, imposibilitatea de a delimita întotdeauna un discurs... „pur" sau justețea unor „suprapuneri terminologice" între subtipurile discursive stabilite în funcție de un criteriu sau altul), vezi discuția detaliată în Teleoacă, *Semiotica*, capit. **2.**

[2] Se referă la capacitatea semnelor de a oferi receptorului o *descriere* a obiectului sau a situației denotate.

[3] Vizează felul în care mesajul *afectează* receptorul în sensul intenției de comunicare a emitentului.

[4] În acest context precizăm că realizarea unei clasificări propriu-zise a tipurilor de discurs religios (în funcție de o serie de criterii: formă şi conținut, criteriul spațio-temporal sau criteriul pragmatic) nu constituie obiectul contribuției de față; aspectul menționat este de altfel tratat în literatura de specialitate (v., de pildă, Obreja Răducănescu (2011), Guia (2014), Teleoacă, *Semiotica*, capit. **2.**). Ceea ce ne interesează cu precădere în prezentul studiu este *identificarea unor repere definitorii pentru specificitatea discursului religios în comparație cu cel laic.*

[5] Este vorba, de fapt, despre o serie de constrângeri care codifică *practicile discursive* sau *socio-lingvistice* (Foucault 1969: 153; Charaudeau 1983: 54), slujba religioasă putând fi considerată o astfel de practică.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

Totuşi, în cazul discursului actualizat prin textul liturgic, mai adecvat ar fi să vorbim despre un tipar *designativ-prescriptiv,* având în vedere faptul că în acest tip de text *se descrie* şi în acelaşi timp *se prescrie* ritualul de săvârşire a slujbei religioase. Şi mai exact spus, ‚designativul' şi ‚prescriptivul' pot fi circumscrise unor structuri de semnificaţie distincte: structura de suprafaţă, o structură descriptivă (la indicativ prezent), respectiv structura de adâncime, care este în mod esenţial una injonctivă, în consecinţă astfel de secvenţe verbale oferind exemplul unor *enunţuri* (*performative*) *implicite*.

Corespondentele nominale ale verbului *a trebui* sunt substantivele *datorie* şi *grijă* (adesea, coordonate copulativ, într-un tipar retoric specific textului bisericesc), deosebit de frecvente, de pildă, în manualul de învăţătură creştină, text religios în care se actualizează un discurs cu caracter *normativ-prescriptiv* evident:

> *Cea dintâi* ***datorie*** *şi cea mai mare* ***grijă*** *a credinciosului în viaţă este grija de mântuirea sufletului său* (ÎCO 1992: 7).

Prescripţia se realizează în catehism în conformitate cu principiile de alcătuire a unui manual de transmitere a învăţăturii creştine, anume printr-un scenariu dialogat ‚întrebare – răspuns':

> *Care e* ***datoria*** *noastră principală faţă de Sfânta tradiţie? – Să păstrăm cu sfinţenie şi neatins cuprinsul ei cu acela al Sfintei Scripturi* (ÎCO 1992: 36).

‚Prescriptivul' nu ilustrează însă singurul *subtip discursiv* identificabil în textul catihetic. Astfel, numeroasele pasaje în care se prezintă învăţătura creştină (*definirea* unor concepte din perspectivă creştină ortodoxă) sunt elocvente pentru un discurs de tip *designativ-informativ* şi chiar *formativ,* luând în considerare obiectivul didactic al unor astfel de secvenţe descriptive:

> *Mântuirea* ***este*** *eliberarea din robia păcatului şi a morţii şi dobândirea vieţii de veci.* (ÎCO 1992: 7); *Prin Descoperirea pe calea firii, numită şi Revelaţia naturală,* ***se înţelege*** *comoara de învăţături pe care natura şi firea omenească ni le dezvăluie despre existenţa şi unele însuşiri ale lui Dumnezeu*. (ÎCO 1992: 11) ş.a.

Alteori, dominanta *informativă* este evidentă:

> *Acest Simbol de Credinţă a fost alcătuit de primele două Sinoade ecumenice: cel de la Niceea, în anul 325, şi cel de la Constantinopol, în anul 381.* (ÎCO 1992: 45) ş.a.

În manualul de învăţătură creştină este valorificat adesea şi un tipar discursiv predominant *apreciativ* (sub aspectul „modului de utilizare", *evaluativ* şi chiar *incitativ*)[1]:

> *Aceste cărţi* (Vechiul şi Noul Testament, n.n.) *sunt* ***comoara cea mai preţioasă de lumină şi mântuire*** *pe care Dumnezeu a dat-o oamenilor*. (ÎCO 1992: 19); *Felul cunoaşterii existenţei lui Dumnezeu prin Descoperire e* ***mai sigur şi mai preţios***. (ÎCO 1992: 48) ş.a.

[1] Judecăţile de valoare sunt definite ca fiind expresia unui nucleu, a unei matrice, adesea inconştientă, care generează „un ansamblu de luări de poziţie, de calificative, de descrieri de evaluare" (Borţun, Săvulescu 2005: 110). V. şi Kerbrat-Orecchioni (1980: 84), care vorbeşte despre *judecăţile de valoare evaluative axiologice* (acele judecăţi care exprimă o valoare cu sens pozitiv sau negativ).

BDD-V1156 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

Pe alocuri, acest subtip discursiv capătă note specifice discursului cunoscut în literatura de specialitate drept discurs *hegemonic*[1], recognoscibil inclusiv printr-o serie de mărci lingvistice (a se vedea, de pildă, apelul la structuri superlative tranşante care nu lasă loc pentru nicio altă variantă):

> ***Numai** tâlcuirea dată de Sfânta Tradiţie este adevărată, adică profetică şi apostolică şi primită de Biserică, pentru textul Sfintei Scripturi* (ÎCO 1992: 32).

Tipul de discurs *formativ* este definitoriu, în opinia lui Morris (1946), pentru textul *retoric*. Textul religios, prin excelenţă un text retoric (Teleoacă 2014) incorporează ‚formativul' sub două aspecte: a) latura *didactică, educativă* (a se vedea, în primul rând, predica şi textul de învăţătură creştină, dar secvenţe *didactice* se regăsesc şi în alte tipuri de texte religioase, inclusiv în cele estetice, de pildă în poemul psalmic sau în rugăciunea creştină[2]); b) latura *retorică* propriu-zisă[3].

Discursul *sistemic*, aşa cum rezultă din definiţia propusă de Morris, este discursul văzut ca expresie a mizei *pragmatice* a unui text. În economia demersului nostru, aspectul va putea fi valorificat în relaţie cu capacitatea logosului de a institui realitate, cu aşa-numita rostire ‚adeveribilă' sau ‚realizantă', concept care figurează la unii autori moderni ca *act de limbaj verdictiv*[4]. Textele rezultate prin ceea ce Morris numeşte „organizarea semnelor" prezintă sau în orice caz ar trebui să prezinte *caracter sistemic*, realitate ce implică ordonarea propriului conţinut în conformitate cu *legi specifice*, garante ale *coerenţei* şi *coeziunii*. Poemul psalmic sau rugăciunea creştină pot fi considerate astfel de sisteme.

3.2. *Funcţiile limbajului / comunicării şi subtipurile discursive în context sacru*

Corelarea *tipurilor de discurs* cu ponderea pe care o deţin în realizarea acestora *funcţiile limbajului* sau, la modul general, *funcţiile comunicării*[5], ar putea prezenta un oarecare interes din perspectivă metodologică şi nu numai, în demersul nostru consacrat textului şi discursului religios.

Asocierea parametrilor în cauză cu câte o funcţie nu trebuie însă înţeleasă într-o manieră exclusivistă. Astfel, aşa cum arată Jakobson (1963: 213), este greu de găsit un mesaj care să îndeplinească o singură funcţie. Pe de altă parte, una şi aceeaşi funcţie poate interveni la nivelul mai multor parametri ai comunicării, *însă numai la nivelul unuia are un caracter predominant.* Ceea ce nu înseamnă că diversitatea mesajelor / discursurilor este dată de

---

[1] De menţionat faptul că, în context religios, *hegemonia* se manifestă în special atunci când este accentuată tentaţia puterii ideologice a unei confesiuni în raport cu celelalte, prin marcarea, de exemplu a distincţiei ortodox – eretic / eterodox. Aspectul a fost aprofundat de noi (Teleoacă 2013b şi Teleoacă, *Semiotica*, capit. 2), cu referire, printre altele, şi la un text dogmatic (M 2012).

[2] În sprijinul celor afirmate vin îndeosebi numeroasele structuri interogative retorice valorificate în limitele acestor cadre discursive: *Doamne, [...] cine se va sălăşlui în muntele cel sfânt al Tău?* / ***Cel ce umblă fără prihană şi face dreptate, cel ce are adevărul în inima sa*** (Ps. 14: 1-2); *Sau cum voi putea să-mi cer iertare pentru faptele mele cele amare [...]? **De aceea cad înaintea ta şi mă rog**, păzitorul meu cel sfânt* (Rug. 2007: 19) ş.a.

[3] De pildă, structurile stilistico-retorice identificabile în literatura psalmică au fost discutate de noi (Teleoacă 2013a; Teleoacă 2014) preponderent din perspectiva unei funcţii etico-gnoseologice. Şi alţi autori admit această dublă determinare a cuvântului (sacru), *revelatoare* şi *etică* (Ivăniş-Frenţiu 2001: 79).

[4] La Austin (1970: 157), acele acte ce au capacitatea de impunere a unei anumite realităţi.

[5] În ultimă instanţă, nişte *funcţii semiotice*, în măsura în care acestora li se asociază un *proces de semnificare*.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

monopolul unei anume funcţii, ci de *diferenţa de ierarhie dintre funcţiile* pe care le putem identifica într-un text sau altul (Jakobson 1963: 214)[1].

În atari circumstanţe, vom putea delimita, de pildă, discursuri în care o serie de funcţii secundare „gravitează" în jurul funcţiei *conative*, cunoscută şi ca funcţie *incitativă, persuasivă* sau *retorică*. Acţiunea emitentului va fi canalizată, în acest caz, în direcţia solicitării din partea receptorului a unui anumit *feedback*. Funcţia conativă se poate identifica (deşi nu cu statut de funcţie principală) şi în interiorul unui text beletristic sacru, cum este poemul psalmic sau rugăciunea creştină; la acest nivel, conativul va putea fi urmărit, de exemplu, prin discutarea *strategiilor discursive* de instituire a dialogului cu planul sacru.

Sistemul de semne în care este formulat mesajul este corelat cu funcţia *metalingvistică* sau *metasemică*[2], funcţia prin care se controlează „codul", cuvintele folosite, discutându-le înţelesul sau forma pentru a favoriza înţelegerea corectă. Cum se ştie, funcţia metalingvistică este pregnantă în stilul *ştiinţific*, unde lămurirea conceptelor folosite este esenţială. La acest nivel, ansamblul definiţiilor, al parafrazelor sau al gloselor unui termen alcătuiesc aşa-numita *paradigmă definiţională,* paradigmă ce presupune o explicitare a echivalenţei dintre termeni (Borţun / Săvulescu 2005: 60). În demersul nostru, conceptul va putea fi aprofundat, de pildă, prin analiza glosării neologismelor, dar şi a altor unităţi lexicale valorificate în manualul de învăţătură creştină ortodoxă, considerat de noi un text didactic, în ultimă instanţă ştiinţific (Teleoacă 2008: 56). În acest context, termenii definiţi, glosaţi, parafrazaţi vor putea fi catalogaţi drept *semne autonime* sau *autoreferenţiale,* categorie caracterizată în literatura de specialitate (Borţun / Săvulescu 2005: 29), prin opoziţie cu *semnele standard* (care vorbesc despre o realitate extralingvistică). Într-o accepţie mai largă, *semnele autonime* se pot identifica şi în alte tipuri de scrieri, de exemplu în literatura beletristică. În câmp discursiv religios, secvenţele de ‚metaliteratură' din *Psalmi,* dar şi din rugăciunea creştină, mai exact paginile de *ars poetica,* pot fi considerate relevante în sensul celor afirmate: posibilitatea de disociere între două coduri – codul artistic propriu-zis (al semnelor *standard*), respectiv codul metatextual, al comentariului psalmistului / orantului creştin vizând textul poetic – justifică, prin urmare, admiterea unei astfel de funcţii şi pentru cadrul discursiv estetic. Spaţiul literar religios este ilustrativ însă şi pentru o accepţie mai largă a conceptului de metatextualitate[3], anume relaţia de comentare a unui text în şi prin *alt* text. Astfel, în manualul de învăţătură creştină, strategia de argumentare se concretizează inclusiv prin apelul la evenimente epice şi verbale din *Sfânta Scriptură*, care sunt comentate şi explicate, în calitatea acestora de „voce autorizată", în scop didactic.

Un „discurs repetat"[4] similar apare şi în rugăciunea creştină şi, de fapt, în toate tipurile de literatură religioasă „de grad secund" (prin raportare la textul primar, fondator, care este textul *scripturistic*). Sunt aspecte care susţin puternicul caracter *intertextual,* dar şi *metatextual* al literaturii sacre.

---

[1] De pildă, în cazul literaturii bisericeşti, *funcţia poetică* are un statut diferit dacă ne referim la textul beletristic, pe de o parte, respectiv la textul didactic (ştiinţific), pe de altă parte.

[2] Invocând drept argument faptul că codurile folosite în actele de comunicare nu sunt exclusiv verbale, unii cercetători (a se vedea, de exemplu, Fârte 2002–2003) au propus denumirea de *funcţie metasemică.* V. şi Teleoacă 2013c.

[3] În literatura de specialitate, *metadiscursul* este definit ca posibilitate a locutorului de *a-şi comenta enunţul chiar în cadrul enunţării*, deşi acesta poate avea ca obiect şi enunţul partenerului, în scopul corectării sau al reformulării acestuia (Maingueneau 1996: 98).

[4] Conceptul apare, de pildă, la Coşeriu (2000: 258), care îl defineşte ca reprezentând „tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca fragment lung sau scurt, a ‚ceea ce s-a spus deja' ".

BDD-V1156 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

Funcția *expresivă* sau *emotivă*, acea funcție centrată pe emițător, exprimă starea afectivă a acestuia, fiind dominantă în limbajul copiilor şi în cel al lirismului subiectiv. Benveniste (1966) vorbeşte despre *indicatorii de subiectivitate*, dintre care cei mai importanți ar fi aşa-numiții „ambreiori", în speță „ambreiorul *eu*". În cazul literaturii religioase (în primul rând, în textul psalmic şi în cel al rugăciunii creştine), se poate vorbi despre o manifestare *sui-generis* a subiectivității, în sensul că, în acest cadru discursiv, asistăm la *o deplasare a centrului de greutate de pe persoana I pe persoana a II-a, mai exact asupra interlocutorului divin.* Astfel, în creația lirică religioasă, funcția *expresivă* este oarecum deturnată de la rosturile ei, aşa cum acestea sunt promovate în context literar laic: eul liric religios nu poate fi conceput în afara *insuflării venite de la Duhul Sfânt*. Dacă creatorul religios este un instrument de vehiculare a adevărului divin prin insuflarea Duhului Sfânt, atunci apare ca firească ipostaza ‚mai... impersonală' a acestuia, în condițiile în care este proclamată suveranitatea divinului. În consecință, actul estetic liric actualizat în sferă religioasă presupune *o redefinire a conceptului de „liric*": subiectivitatea este modelată în mod covârşitor în funcție de rolul pe care Divinul îl ocupă în viața umanului, aspect în relație cu care se cuvine a fi înțeleasă *smerenia* orantului, concept considerat în multe lucrări de teologie drept „premisă ermineutică" sau, altfel spus, o condiție *sine qua non* pentru accederea la cunoaşterea autentică[1].

Admiterea dimensiunii divine drept reper fundamental pentru uman nu implică neapărat o anihilare a eului creator uman (a aşa-numitului „ambreior *eu*"), ci numai o *estompare a* acestuia, în ipostaza sa de reprezentant al *spațiului laic*. Asistăm în schimb la o sublimare a ‚poeticului'[2], afirmație a cărei semnificație se relevă pe deplin dacă avem în vedere (şi) faptul că poemul psalmic ilustrează o specie de *poezie retorică*. În acest cadru discursiv particular, eul „se retrage" şi lasă... cuvântul să vorbească. Rezultă astfel o dublă subordonare a subiectului enunțiator, nu numai față de interlocutorul divin, ci în egală măsură şi față de propriul enunț. Este ceea ce în literatura de specialitate poartă numele de *ethos,* termen propus de Aristotel în *Retorica*[3] şi care defineşte *imaginea despre sine pe care o propune oratorul în şi prin discursul său.* Ducrot (1984: 200) reformulează acest concept din perspectivă pragmatică: în cadrul *ethosului* avem a face cu *personajul care vorbeşte,* şi *nu cu individul considerat independent față de actul enunțării sale.* În acest context, putem spune că eul liric din *Psalmi,* dar şi cel din rugăciunea creştină *se definesc discursiv*:

> *Domnul* ***va da cuvântul*** *celor ce vestesc* ***cu putere multă*** (Ps. 67: 12); *Doamne, [...] primeşte şi de la noi, nevrednicii robii Tăi,* ***cântarea*** *Sfintei Treimi şi ne* ***dăruieşte*** *ca,* ***în toți anii vieții noastre****, Ție* ***mărire să-Ți înălțăm***. (Rug. 2007: 15) ş.a.

Odată instituit contactul între două instanțe comunicative, emițătorul va căuta modalități de *menținere* a acestuia, în acest sens el fiind preocupat de *acurateța* cu care mesajul ajunge la receptor. Aspectul, circumscris aşa-numitei funcții *fatice,* este condiționat nu numai de

[1] În studiile de specialitate se propune o decriptare a mesajului textului sacru din perspectiva „ermineuticii Duhului": „*Scripturile* nu pot fi înțelese doar cu mintea, căci şi în *Scripturi* vorbeşte acelaşi Duh Sfânt. În Duhul nu numai că aflăm înțelesul *Scripturii,* ci înțelegem întreaga putere a cuvintelor ei, prin care ne vorbeşte Însuşi Cuvântul lui Dumnezeu prin Duhul Sfânt" (Maxime Egger, *Să ne rugăm 15 zile cu Sfântul Siluan,* Bucureşti, Editura Sophia, 2010, p. 306).

[2] Prin actualizarea *funcției poetice,* este pus în valoare *mesajul ca atare,* acesta nemaireprezentând un simplu vehicul prin care se transmite ceva, ci un text interesant *în sine,* plăcut, frumos obsedant, amuzant etc.

[3] V. Aristotel, *Retorica*, [Traducere de Maria Cristina Andrieş], Bucureşti, Editura Iri, 2004, I, 2, 1356a; II, 1, 1377b–1378a.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

eficiența transmiterii mesajului prin canal, ci inclusiv de *proprietățile relației sociale dintre interlocutori*. În textul religios (în speță, în psalmi şi în rugăciunile creştine) se poate identifica, de exemplu, o aşa-numită *strategie a politeții pozitive,* materializată în mod esențial în formulările *encomisatice*, valorificate de orant în scopul menținerii contactului cu Divinitatea. În manualul catihetic, chiar modalitatea de structurare a conținutului didactic (sub forma unor succesiuni de întrebări şi răspunsuri) conferă forță fatică discursului, stimulându-i receptorului dorința participării efective şi constante la dialog: *întrebarea* este cea care sintetizează esența unei învățături religioase, *răspunsul* dovedindu-şi eficacitatea pragmatică prin strategiile de descriere şi de argumentare conceptuală.

Deşi funcția *referențială* sau *cognitivă* este dominantă în limbajul *ştiințific,* ea are o pondere importantă în *orice tip de comunicare, inclusiv în textul poetic,* având în vedere faptul că orice *act de comunicare* este „un eveniment creat de participanți, situat în timp şi spațiu" (Bell 2000: 97). Afirmația se verifică, de pildă, şi cu referire la textul psalmic, care, în tratarea temei necazului omului şi a ajutorului de la Dumnezeu, se inspiră din viața personală şi națională a unui popor care a trecut prin perioade de durere şi bucurie, de zădărnicie şi rodnicie, de dezamăgire şi satisfacție. Concret, această scriere biblică debutează cronologic cu viața lui Moise (sec. XIII î.Hr.) şi cuprinde perioada până de după revenirea din robia babiloniană (sec. VI–V î.Hr.).

Textul religios ar reprezenta câmpul de activare a unei funcții cu totul specifice a limbajului, funcție necuprinsă în schemele şi utilizările curente, dar menționată totuşi de Jakobson (1956: 78) în formula „funcția magică sau incantatorie". Cum arată lingvistul citat, aşa-numita *funcție magică* caracterizează în primul rând textul descântecelor, al vrăjilor, al practicilor magice sau al celor legate de anumite superstiții cu origini în cultura primitivă. Cât priveşte atribuirea unei *funcții magice* universului *religios,* observația poate fi acceptată, însă mai degrabă dintr-o perspectivă generoasă, anume aceea a istoriei religiilor. Aspectul este validabil, de pildă, pentru textul de rugăciune, în condițiile în care nu excludem o posibilă relație a acestui text cu incantația magică, cu alte cuvinte admitem magia ca formă primară de manifestare a ‚religiosului'. Sunt relevante în acest sens încercările specialiştilor în domeniu de a alcătui inventare cu formule comune celor două tipuri de texte, mai exact structuri migrate din câmpul incantației în textul rugăcunii. Putem aduce în discuție şi un alt aspect, anume *miza pragmatică* pe care o presupune fiecare dintre cele două tipuri de texte, în realitate o miză de natură spiritual-afectivă, definibilă în termenii *credinței* manifestate în eficacitatea actului performat. Din această perspectivă, atât descântecul, cât şi rugăciunea pot fi definite drept *discursuri sistemice,* în accepția cu care acest concept figurează la Morris (1946) (cf. *supra,* **3.2.**). În ce constă, mai exact, ‚magicul'? Foarte probabil în realitatea de necontestat, conform căreia actul rugăciunii presupune, de fapt, o ‚repetare' prin *imitatio Dei,* evident la scară infinit mai modestă, a actului Creatorului Suprem, *Care a zis şi toate s-au făcut* (Geneza 1), cuvinte concludente pentru un *act perlocuționar absolut.* Se verifică în acest fel *forța magică a cuvântului* (şi, implicit, justețea identificării unei *funcții magice / incantatorii* la nivel verbal), al cărui principiu de acțiune are la bază, aşa cum spuneam, deplina *credință* în cele rostite şi – am putea adăuga – *iubirea necondiționată* față de cele făptuite.

În context creştin, ‚magicul' are drept corespondent conceptul de ‚taină'. Aşa cum arată Schmemann, în tradiția liturgică şi spirituală creştină:

> „Esența Bisericii se împlineşte tocmai în neîntrerupta legătură a Cuvântului şi a Tainei, ca întrupare a Cuvântului care se împlineşte în timp şi în spațiu. Prin Taină,

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

noi devenim părtaşi Aceluia Care vine şi rămâne cu noi în Cuvânt" (Schmemann 1998: 75).

Aceste considerații susțin fără îndoială *forța pragmatică remarcabilă a actului liturgic* (actualizat ca euharistie), care-i face pe credincioşi părtaşi ‚întru' Dumnezeu. În acest context, baza semiotică a interpretării Cuvântului este Taina sau, cum se exprimă Schmemann (1998: 75), Taina este „izvorul şi criteriul teologiei"[1]. Dacă totul a pornit de la Cuvânt, un Cuvânt cu conotațiile sacrului, atunci fără îndoială că ‚însemnele' divine ale unui astfel de verb – o *funcție lingvistică teologico-liturgică*[2] – trebuie să se păstreze şi în textele purtătoare ale unui conținut sacru: cuvântul este în mod predeterminat vehicul al unor semnificații tainice / liturgice, care, în perspectivă religioasă (creştină), se pot dezvălui profanilor şi pot acționa prin credință şi iubire.

4. Considerații finale

Deşi *subtipurile discursive* identificate şi discutate pentru câmpul literar religios se regăsesc şi la nivelul variantei literare laice, totuşi actualizarea acestor tipare discursive şi funcționale implică, într-o serie de situații, particularități specifice contextului religios.

Astfel, în ansamblu, discursul religios se dovedeşte a fi unul *predominant prescriptiv* şi *injonctiv*, aspect ce nu se susține pentru planul laic al limbii şi care se explică prin *statutul aparte* al acestui tip discursiv, o comunicare de tip *instituționalizat*. Aspectul se poate evidenția inclusiv la nivelul *valorificării pragmatice* a anumitor *categorii gramaticale,* cum este, de pildă, categoria modului.

Recurgerea la scenariul dialogat ‚întrebare – răspuns', veritabilă strategie pedagogică în cadrul discursiv al textului catihetic, particularizează discursul ştiințific (în speță, *didactic, designativ-prescriptiv*) actualizat în câmp religios, în comparație cu acelaşi tip discursiv, identificabil în plan laic.

Discursul religios *hegemonic,* căruia în aria laică îi corespunde preponderent discursul politic, se individualizează în aria confesională ortodoxă, prin dezvoltarea şi argumentarea opoziției 'ortodox / eterodox'.

Calitatea de *text retoric,* atribut fundamental al literaturii sacre, se verifică inclusiv din unghiul definirii acesteia în termenii unui *discurs formativ.*

Caracterul puternic marcat *intertextual / interdiscursiv* al literaturii religioase, care poate fi considerată, sub acest aspect, o ilustrare adecvată a conceptului coşerian de ‚discurs repetat', este evidențiat şi de modul specific de manifestare a metalingvisticului în acest cadru discursiv. Considerăm că aspectul se cuvine a fi înțeles (şi) în relație cu calitatea textului sacru de a fi *un text prin excelență conservator*, un text care se raportează necontenit la tradiție, recreându-se în virtutea principiului de fidelitate față de valorile de semnificație tradiționale.

Faticul îşi găseşte şi el forme specifice de manifestare în *strategia politeții pozitive,* materializată în mod esențial în structurile *encomiastice*.

Evaluarea funcției *expresive* în text / context sacru ne îndreptățeşte să admitem o redefinire a conceptului de liric, justificabilă în virtutea a ceea ce am numit „deplasare a

[1] Şi, dacă înțelegem *teologia ca un tip aparte de semiotică*, atunci observația de mai sus capătă o şi mai mare relevanță: taina izvorăşte înțelesuri, semnificație, sens ‚rost'; situarea în orizontul acesteia (al tainei) este condiția esențială pentru împărtăşirea din mister.

[2] Vezi şi Maria Ivăniş-Frențiu (2001: 127) şi *passim.*

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

centrului de greutate de pe pers. I pe pers. a II-a". Această deplasare morfologică, cu relevanță într-un plan mai profund, anume cel pragmatic-existențial, se cuvine a fi înțeleasă în relație cu smerenia subiectului uman, definibilă în termenii unei atitudini gnoseologice.

Dimensiunea sistemică a textului religios, ca discurs având o puternică *miză pragmatică,* constituie una dintre cele mai pregnante mărci individualizatoare ale acestui cadru discursiv, ea impunându-se a fi corelată cu o funcție cu totul specifică, anume funcția *teologico-liturgică.* Aspectul nu poate fi separat de acte şi rostiri primordiale, atribuite Divinității şi devenite ulterior, printr-un act de *imitatio Dei*, modele în plan uman. În acest context, *taina*, în calitate de bază semiotică a interpretării verbului, instituie realitate în temeiul unor virtuți teologice esențiale, cum sunt credința şi iubirea, coordonate afective şi gnoseologice de căpătâi în câmp discursiv sacru.

SURSE

Biblia = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, 1988, (Tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul B.O.R., cu aprobarea Sf. Sinod), Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R.

Rug. 2007 = *Carte de rugăciuni,* 2007, (Tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Sale Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului), Sibiu, Editura Andreiana.

ÎCO 1992 = *Învățătură de credință creştină ortodoxă,* 1992, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

L 2011 = *Liturghier ortodox* (*Rugăciunile începătoare*), 2011, teologie.do.am/publ/liturghierul_online/58.

M 2012 = *Mărturisirea de credință împotriva ecumenismului*, 2012, Bucureşti, Editura Areopag.

BIBLIOGRAFIE

Austin, J. L., 1970, *Quand dire c'est faire* [Traduction française par Gilles Lane], Paris, Éditions du Seuil.

Bell, Roger T., 2000, *Teoria şi practica traducerii* [Traducere de Cătălina Gazi], Iaşi, Polirom Collegium, Litere.

Benveniste, Émile, 1966, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard.

Borțun, Dumitru, 2001, *Semiotică. Limbaj şi comunicare*, Bucureşti, Comunicare.ro.

Borțun, Dumitru, Silvia Săvulescu, 2005, *Analiza discursului public*, Bucureşti, curs universitar SNPSA [Şcoala Națională de studii politice şi administrative, Facultatea de comunicare şi relații publice „David Ogilvy"]. Online: http://www.ro.scribd.com/doc/12412595/analiza-discursului-public.

Charaudeau, Patrick, 1983, *Langage et discours: éléments de sémiolinguistique (théorie et pratique)*, Classiques Hachette, Paris.

Chivu, Gheorghe, 1997, *Civilizație şi cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Coşeriu, Eugeniu, 2000, „Creativitate şi tehnică lingvistică. Cele trei niveluri ale limbajului", în Eugeniu Coşeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chişinău, Editura Arc, p. 233–148.

Ducrot, Oswald, 1984, *Le dire et le dit*, Paris, Minuit.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

Fârte, Gheorghe-Ilie, 2002-2003, „O analiză logico-semiotică a discursului jurnalistic", în *Argumentum, Caietele Seminarului de logică discursivă, teoria argumentării şi retorică*, 1, p. 26–49.
Foucault, Michel, 1969, [reedit. 1992] *Archéologie du savoir*, Paris, Gallimard.
Guia, Sorin, 2014, *Discursul religios. Structuri şi tipuri*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. Ioan Cuza" (lucrare în manuscris).
Ivăniş-Frenţiu, Maria, 2001, *Limba română şi limbajul rugăciunii*, Bucureşti, Editura Anastasia.
Jakobson, Roman, 1956, „Two Aspects of Language and two Tipes of Aphasic Disturbances", în Roman Jakobson and Morris Halle (ed.), *Fundamentals of Language*, The Hague, Mouton, p. 69–96.
Jakobson, Roman, 1963, „Linguistique et poétique", în *Essais de linguistique générale* [Traduction et préface de N. Ruwet], Paris, Minuit, p. 209–250.
Kerbrat-Orecchioni**,** Catherine, 1980, *L'énonciation de la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin.
Maingueneau, Dominique, 1996, *Le contexte de l'oeuvre littéraire : énonciation, écrivain, société,* Paris, Dunod.
Morcov, Mihaela Mariana, 2003, „Arhaisme morfosintactice în versiunile românească şi spaniolă ale Bibliei", *Limba română*, LII, 1–3, p. 56–73.
Morris, Charles, [1946, *Signs, Language and Behaviour*], 2003, *Fundamentele teoriei semnelor* [Traducere de Delia Marga], Cluj-Napoca, Editura Fundaţiei pentru Studii Europene.
Obreja Răducănescu, Daniela, 2011, „Discursul religios – discurs specializat", în Alexandru Gafton, Sorin Guia, Ioan Milică (ed.), *Text şi discurs religios*, vol. 3, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", p. 329–334.
Şoitu, Laurenţiu, 1997, *Comunicare şi acţiune,* Iaşi, Editura Institutului European.
Reboul, Olivier, 1984, *Le langage de l'éducation. Analyse du discours pédagogique*, Paris, P.U.F.
Schmemann, Alexandre, 1998, *Euharistia. Taina împărăţiei* [Traducere de Boris Răduleanu], Bucureşti, Anastasia.
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2005, *Terminologia religioasă creştină în limba română,* Bucureşti, Editura Academiei Române.
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2008, *Limbajul bisericesc actual între tradiţie şi inovaţie,* Bucureşti, Academia Română.
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2009, „Aspecte morfosintactice în textul catihetic actual", în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (ed.), *Lucrările celui de al doilea Simpozion Internaţional de Lingvistică*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 489–501.
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2011_a, „Aspecte lexicale conservatoare în literatura veterotestamentară a *Psalmilor*", în Ioan Chindriş, Niculina Iacob (ed.), *Grigore Bostan – 70. Probleme actuale de filologie română*, Cernăuţi-Herţa, Zelena Bucovina – Grupul editorial „Cuvântul", p. 374–382.
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2011_b, *Morfosintaxa textului biblic actual*: *Evanghelia după Matei* (conferinţă la Academia Română, 3 noiembrie 2011).
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2012_a, „Inovaţii lexicale în textul biblic actual (*Evanghelia după Matei*)", în Eugen Munteanu, Ana-Maria Gînsac, Maria Moruz (ed.), *Lucrările Simpozionului Naţional Explorări în tradiţia biblică românească şi europeană* (ediţia a II-a), Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", p. 377–397.
Teleoacă, Dana-Luminiţa, 2012_b, „Observaţii asupra vocabularului a două texte contemporane de rugăciune", în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (ed.), *Convergenţe lingvistice*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 267–276.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)

Teleoacă, Dana-Luminița, 2013$_a$, *Repere ale articulării ‚esteticului' în creația psalmică modernă*: *figurile semantice şi relevanța lor în decodarea semiotică a unui text* (conferință la Academia Română, 24 octombrie 2013).
Teleoacă, Dana-Luminița, 2013$_b$, *Prolegomene pentru o abordare semiotică a textului / discursului religios*, comunicare la cel de al cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al Rosetti", Bucureşti, 27–28 septembrie 2013.
Teleoacă, Dana-Luminița, 2013$_c$, „Funcția metasemică şi metafora gestuală în text / context religios", în Rodica Zafiu, Ariadna Ștefănescu, Carmen Mârzea Vasile, Raluca Brăescu (ed.), *Limba română: variație sincronică, variație diacronică* (II). *Stilistică, pragmatică, retorică şi argumentare. Istoria limbii, filologie, dialectologie,* Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 199–209.
Teleoacă, Dana-Luminița, 2014, „Structuri sintactice cu valențe stilistice în literatura veterotestamentară a *Psalmilor*", în curs de apariție în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, nr. 1, Iaşi.
Teleoacă, Dana-Luminița, *Semiotica discursului religios. Probleme de poetică, stilistică şi retorică* (lucrare în manuscris) [*Semiotica*].
Vâlcu, Angelica, 2003, *Funcționarea discursului specializat*, Iaşi, Editura „Ștefan Lupaşcu".

LANDMARKS IN DEFINING THE RELIGIOUS DISCOURSE AS A SPECIAL KIND

(*Abstract*)

To reduce the specificity of a religious text to the terminological aspect means to give a less objective approach to this complex reality represented by clerical literature. The aspect cannot be exhausted by either enlarging upon the non-terminological vocabulary, in order to determine the linguistic specificity of the clerical text in comparison to lay literary variant, or by the in-depth study of the grammar of a religious text, in a similar approach. Consequently, pointing out the specificity of a clerical text as opposed to a lay one, is needed to be analyzed also from other perspectives, for instance, from that of defining the religious discourse as a specialized one. In this context, our investigation was led by two important aspects: a) the Morrisian dichotomy "way of signifying / way of using", as a potential source of some subcategories at the level of the religious discourse; and b) the specific way of updating the Jackobsonian linguistic functions in sacred literary text. The sources that helped me start up these approaches, in the view of drawing up such delimitations, include several kinds of religious writings, and different versions that circulate in the modern age: psalmic biblical text, Christian prayer, the Christian orthodox teaching manual, and, respectively the liturgical text.

BDD-V1156 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 09:27:17 UTC)